Облік і оподаткування

УДК 336.22(477)

Ізмайлов Ярослав Олексійович
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри адміністрування податків
Державний податковий університет
Izmailov Yaroslav
DSc (Economics), Professor,
Professor of the Department of Tax Administration
State Tax University
ORCID: 0000-0003-4853-205X

Захожай Костянтин Валерійович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Zakhozhai Kostiantyn
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance named after Viktor Fedosov
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
ORCID: 0000-0003-1001-8012

Єгорова Ірина Геннадіївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Державний університет економіки і технологій
Yegorova Iryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Relations
State University of Economics and Technology
ORCID: 0000-0002-7800-2810

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF TAX CULTURE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. *Вступ. Ефективне проведення економічних реформ в Україні неможливе без належної державної політики у податковій сфері, що враховує сучасні економічні тенденції та перспективи розвитку. Значна частка доходів бюджету формується за рахунок податків, тому вдосконалення системи оподаткування є ключовим фактором забезпечення стабільності та зростання національної економіки. Водночас рівень податкової культури в Україні залишається низьким: недостатня поінформованість громадян і толерантність до ухилення від сплати податків сприяють поширенню тіньового сектору та знижують ефективність збору податкових надходжень. Особливого значення набуває формування податкової культури через превентивні, освітні та роз'яснювальні заходи, що виховують сумлінного платника, готового брати участь у фінансовому забезпеченні держави. Це створює основу для партнерської моделі адміністрування податків. Високий рівень податкової культури формується поступово і потребує системної багаторічної роботи, включно з перевихованням як державних службовців, так і громадян. Недостатня методологічна розробленість багатьох аспектів цієї проблематики підкреслює актуальність дослідження.*

Мета. Метою дослідження є виявлення основних проблем формування та розвитку податкової культури в Україні в умовах сучасних соціально-економічних викликів та європейської інтеграції, а також обґрунтування концептуальних засад підвищення добровільності

сплати податків і зміцнення партнерських відносин між державою та платниками податків.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення податкової політики в Україні та її відповідність європейським стандартам; 2) наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені податковій культурі, економічній свідомості, соціально-економічному розвитку та інтеграційним процесам у сфері оподаткування; 3) статистичні дані Державної податкової служби України, звіти міжнародних організацій щодо збору податків і податкової дисципліни платників.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для аналізу складових податкової культури та економічної свідомості, а також визначення факторів, що впливають на добровільність сплати податків); аналізу та синтезу (для побудови концептуальної моделі формування податкової культури та визначення ключових проблем та перспектив у цій сфері;); логічного узагальнення результатів (для формулювання висновків щодо перспектив підвищення податкової культури та зміцнення партнерських відносин «держава – платник податків»).

Результати. У науковій статті розкрито теоретико-методологічні засади формування та розвитку податкової культури в Україні в умовах європейської інтеграції. Уточнено економічну сутність поняття «податкова культура» та запропоновано авторське визначення, відповідно до якого вона розглядається як система цінностей, знань, норм поведінки та інституційних практик, що забезпечують свідоме й добровільне виконання податкових зобов'язань та формують партнерську взаємодію між державою і платниками податків.

Систематизовано основні проблеми розвитку податкової культури, зокрема низький рівень довіри до державних інституцій, нестабільність і складність податкового законодавства, домінування фіскального підходу

в діяльності контролюючих органів, поширеність тіньових економічних практик і недостатній рівень податкової освіти населення.

Обґрунтовано вплив факторів мікро- та макроекономічного рівнів на формування податкової культури та визначено їх роль у трансформації податкової поведінки платників. Розроблено структурну модель розвитку податкової культури, що охоплює стратегічні напрями її модернізації: нормативно-правовий, інституційний, комплаєнс-орієнтований, цифровий, освітньо-комунікаційний, громадсько-контрольний та міжнародно-інтеграційний.

Запропоновані підходи сприятимуть підвищенню рівня добровільності сплати податків, зміцненню довіри до держави, зменшенню масштабів тіньового сектору та посиленню інвестиційної привабливості України в умовах інтеграції до європейського економічного простору.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробці механізмів підвищення податкової культури громадян, формуванні комплексної системи навчання та виховання сумлінних платників податків, а також удосконаленні інструментів взаємодії держави і платників для зміцнення партнерських відносин. Це дозволить підвищити добровільність сплати податків, покращити ефективність адміністрування податків та сприяти розвитку прозорої та справедливої податкової системи в Україні.

Ключові слова: *податкова культура, економічна свідомість, добровільна сплата податків, податкові відносини, європейська інтеграція, податкове виховання, податкова дисципліна.*

Summary. *Introduction. The effective implementation of economic reforms in Ukraine is impossible without a well-designed state tax policy that reflects current economic trends and future development prospects. Given that a significant share of public revenues is generated through taxation, improving*

the tax system is a key determinant of national economic stability and growth. At the same time, the level of tax culture in Ukraine remains insufficient: limited public awareness and tolerance toward tax evasion contribute to the expansion of the shadow economy and reduce the efficiency of tax collection. In this context, fostering tax culture through preventive, educational, and awareness-raising measures aimed at cultivating conscientious taxpayers becomes particularly important. This creates the foundation for a partnership-based model of tax administration. A high level of tax culture develops gradually and requires consistent, long-term efforts, including the transformation of both public officials' and citizens' attitudes. The insufficient methodological elaboration of many aspects of this issue determines the relevance of the study.

Purpose. The study aims to identify the key challenges in the formation and development of tax culture in Ukraine under contemporary socio-economic conditions and European integration processes, as well as to substantiate the conceptual foundations for increasing voluntary tax compliance and strengthening partnership relations between the state and taxpayers.

Materials and methods. The research is based on: 1) the regulatory framework governing tax policy in Ukraine and its compliance with European standards; 2) scholarly works by domestic and foreign researchers addressing tax culture, economic consciousness, socio-economic development, and tax-related integration processes; 3) statistical data from the State Tax Service of Ukraine and reports of international organizations on tax collection and compliance. The study employs methods of theoretical generalization and classification (to analyze the components of tax culture and identify factors influencing voluntary compliance), analysis and synthesis (to develop a conceptual model of tax culture formation and determine key challenges and prospects), and logical generalization (to formulate conclusions regarding the enhancement of tax culture and partnership relations between the state and taxpayers).

Results. The article elaborates the theoretical and methodological foundations of tax culture formation and development in Ukraine in the context of European integration. The economic essence of "tax culture" is clarified, and an authorial definition is proposed, according to which tax culture is understood as a system of values, knowledge, behavioral norms, and institutional practices that ensure conscious and voluntary fulfillment of tax obligations and foster partnership-based interaction between the state and taxpayers.

The main problems hindering the development of tax culture are systematized, including low public trust in state institutions, instability and complexity of tax legislation, the predominance of a fiscal-oriented approach in the activities of tax authorities, the widespread shadow economy, and insufficient tax education.

The influence of micro- and macroeconomic factors on the formation of tax culture is substantiated, and their role in transforming taxpayers' behavior is determined. A structural model for the development of tax culture is proposed, encompassing the following strategic directions: regulatory and legal, institutional, compliance-oriented, digital, educational and communicative, public oversight, and international integration.

The proposed approaches are expected to enhance voluntary tax compliance, strengthen trust in public institutions, reduce the scale of the shadow economy, and increase Ukraine's investment attractiveness within the framework of European economic integration.

Discussion. Future research should focus on developing effective mechanisms for enhancing citizens' tax culture, establishing a comprehensive system of tax education and civic formation, and improving instruments of interaction between the state and taxpayers to reinforce partnership relations. This will contribute to higher voluntary compliance, more efficient tax administration, and the development of a transparent and equitable tax system in Ukraine.

Key words: *tax culture, economic consciousness, voluntary tax compliance, tax relations, European integration, tax education, tax discipline.*

Постановка проблеми. Ефективна реалізація економічних реформ неможлива без належної державної політики в податковій сфері, що враховує сучасні тенденції та перспективи розвитку України. Економічне зростання значною мірою залежить від модернізації державних інститутів, які акумулюють та розподіляють фінансові ресурси. Оскільки понад 60% надходжень до бюджету формуються за рахунок податків, вдосконалення оподаткування залишається ключовим чинником розвитку національної економіки.

На відміну від розвинених країн, де високий рівень податкової культури дозволяє мінімізувати контрольні заходи, в Україні спостерігається низька правосвідомість платників. Недостатня обізнаність громадян та толерантність до ухилення від сплати податків сприяють поширенню тіньового сектору та знижують ефективність збору податків.

Тому особливого значення набуває формування податкової культури через превентивні, освітні та роз'яснювальні заходи. Виховання сумлінного платника, готового до співучасті у фінансовому забезпеченні держави, створює передумови для партнерської моделі адміністрування податків. Формування високого рівня податкової культури є тривалим процесом, що потребує системної багаторічної роботи і поступового перевиховання як представників влади, так і громадян.

Недостатня методологічна розробленість і дискусійність багатьох питань формування та розвитку податкової культури визначають актуальність розгляду цієї теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування теоретичних основ і концептуальних підходів до вивчення податкової культури, податкової дисципліни та податкової поведінки платників зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. В.

Андрущенко та Т. Тучак [1; 2] пропонують розглядати податкову культуру як «сукупність цінностей та факторів, що визначають поведінку людей у всіх сферах життя й діяльності, їх ставлення один до одного, до суспільства, до держави і фіску». І. Башинський [3] визначає податкову культуру як «різновид загальної культури суспільства, що становить систему цінностей і стереотипів поведінки, культурних еталонів, традицій, соціальних звичок та економічних знань, які відтворюють домінантні в суспільстві зразки та моделі правомірної фіскальної поведінки суб'єктів податкових відносин». Т. Єфіменко [4] наголошує, що в умовах сучасної економічної турбулентності та геополітичної невизначеності ключові елементи фіскального регулювання повинні спрямовуватися на забезпечення стійкості під час воєнного стану та відновлення після війни, а реформи податкової системи в Україні мають вирішувати системні інституційні проблеми управління змінами та наближати країну до світових стандартів фінансових відносин. О. Іванишина [5] досліджує морально-етичні аспекти взаємовідносин платників податків і податкових органів у країнах ЄС та Україні, обґрунтовуючи необхідність підвищення професіоналізму, довіри, якості податкового сервісу та мотивації працівників для формування належного рівня податкової культури. А. Коумпіас та Г. Леонардо [6] розглядають економічну культуру як результат економічної свідомості та духовного капіталу суспільства, що визначає економічну поведінку та формується як через практичний досвід, так і на основі наукових знань. С. Лекарь [7] ототожнює податкову культуру з ідеологічним фарватером, визначаючи її як результат дії суми морально-етичних та фіскально-адміністративних факторів. Б. Нерре [8] підкреслював, що «податкова культура кожної країни – цілісний результат усіх істотно значимих формальних і неформальних інститутів, пов'язаних з специфікою національної податкової системи та її практичного функціонування, що історично вкорінене в культуру даної країни». І.

Прокопенко [9] проаналізовано низький рівень податкової культури в Україні, визначено ключові чинники її формування та вплив на податкову дисципліну і масштаб тіньової економіки, а також наголошено на необхідності розвитку податкового консультування для підвищення податкової культури та покращення взаємодії платників із податковими органами. М. Трещов [10] у своїй праці розглядає податкову культуру крізь призму європейських цінностей та стандартів публічного адміністрування, обґрунтовуючи її роль як інституційного індикатора ефективності врядування, довіри до держави та фіскальної спроможності в умовах війни й євроінтеграції, а також наголошуючи на необхідності переходу до сервісно-партнерської моделі податкового адміністрування. Водночас, попри наявність значної кількості наукових праць, залишаються недостатньо вирішеними окремі проблемні питання, зокрема: уточнення змісту та структурних елементів податкової культури; визначення її місця і ролі в системі публічного адміністрування та забезпечення фіскальної стійкості держави; систематизація факторів впливу на формування податкової культури з урахуванням європейських інтеграційних процесів; а також розробка комплексного механізму підвищення рівня добровільності сплати податків на основі партнерської моделі взаємодії між державою і платниками податків.

Метою статті є виявлення основних проблем формування та розвитку податкової культури в Україні в умовах сучасних соціально-економічних викликів та європейської інтеграції, а також обґрунтування концептуальних засад підвищення добровільності сплати податків і зміцнення партнерських відносин між державою та платниками податків.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення податкової політики в Україні та її відповідність європейським стандартам; 2) наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені податковій культурі, економічній свідомості,

соціально-економічному розвитку та інтеграційним процесам у сфері оподаткування; 3) статистичні дані Державної податкової служби України, звіти міжнародних організацій щодо збору податків і податкової дисципліни платників.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для аналізу складових податкової культури та економічної свідомості, а також визначення факторів, що впливають на добровільність сплати податків); аналізу та синтезу (для побудови концептуальної моделі формування податкової культури та визначення ключових проблем та перспектив у цій сфері;); логічного узагальнення результатів (для формулювання висновків щодо перспектив підвищення податкової культури та зміцнення партнерських відносин «держава – платник податків»).

Виклад основного матеріалу. Запорукою ефективного розвитку податкової системи є не лише адміністративне забезпечення збору податків, а й формування високого рівня податкової культури серед громадян. Адміністративні заходи держави щодо збільшення податкових надходжень шляхом підвищення ставок майже вичерпані, що підкреслює необхідність використання інших механізмів, орієнтованих на підвищення свідомості та дисципліни платників податків.

Податкова культура відіграє ключову роль у забезпеченні добровільності сплати податків. Суспільство, яке усвідомлює важливість податкових платежів для фінансування державних функцій, сприяє більш ефективному збору коштів без надмірного адміністративного контролю. Лояльність платників формується через виховання відповідальності, обізнаності про податкові права та обов'язки, а також через створення прозорих і справедливих умов оподаткування.

Непересічне значення має превентивно-виховний та інформаційно-роз'яснювальний компонент податкової політики. Формування позитивного образу податків у свідомості громадян сприяє вихованню

сумлінного платника, який усвідомлює, що економічні функції держави неможливі без його участі у фінансовому забезпеченні суспільства. Лише поєднання адміністративних заходів і високого рівня податкової культури здатне забезпечити ефективне справляння податків та мінімізувати тіньовий сектор економіки.

Процес формування цивілізованих відносин між державою та платниками податків є тривалим і потребує багаторічної системної роботи. Він передбачає поступове перевиховання як державних службовців, так і платників податків та громадян, крок за кроком закладаючи основу для партнерської моделі адміністрування податків.

Формування податкової культури є багатогранним і тривалим процесом, який включає розвиток податкового світогляду та менталітету, дбайливе ставлення до державної, комунальної та приватної власності, усвідомлення особистої відповідальності перед суспільством за сумлінне виконання податкового обов'язку, розуміння зв'язку між повною і своєчасною сплатою податків та економічним зростанням держави.

На рівень податкової культури впливає загальний духовно-моральний та соціально-психологічний клімат у суспільстві, цінності та норми, що формуються представниками влади, бізнесу та культури і транслюються через медіа та соціальні мережі. Виховання сумлінного платника податків починається з дитинства та продовжується протягом життя через систему освіти, трудову діяльність і соціальні інститути.

Погоджуємося з тим, що значну роль у формуванні податкової культури українців відіграє прагнення до європейських цінностей. Створення атмосфери активного проповідування європейських принципів сприяє зниженню протестного ставлення до податків і збільшенню кількості сумлінних платників. Державна податкова політика має встановлювати баланс інтересів держави та платників, формуючи паритет у податкових відносинах [3].

З огляду на сучасні соціально-економічні реалії та досвід зарубіжних країн, доцільно розширити і уточнити це визначення. На думку авторів, **п**одаткова культура – це сукупність особистісних морально-політичних настанов, соціально-моральних цінностей, норм і правил поведінки, звичок та традицій, реалізація яких забезпечує усвідомлення громадянами важливості повної, своєчасної та добровільної сплати податків, формує нетерпиме ставлення до будь-яких проявів ухилення від виконання податкового обов'язку та сприяє побудові партнерських відносин між державою та платниками податків.

Формування партнерських відносин між державою та платниками податків ускладнюється наявністю структурних дисбалансів у податковій системі, суперечностями між фіскальними інтересами та економічними можливостями суб'єктів господарювання, а також недостатнім рівнем довіри до державних інститутів. Сукупність цих факторів обумовлює необхідність систематизації ключових проблем, що стримують становлення високої податкової культури в Україні. На основі узагальнення наукових підходів та аналізу сучасних реалій на рис. 1 представлено основні проблеми розвитку податкової свідомості та культури в Україні.

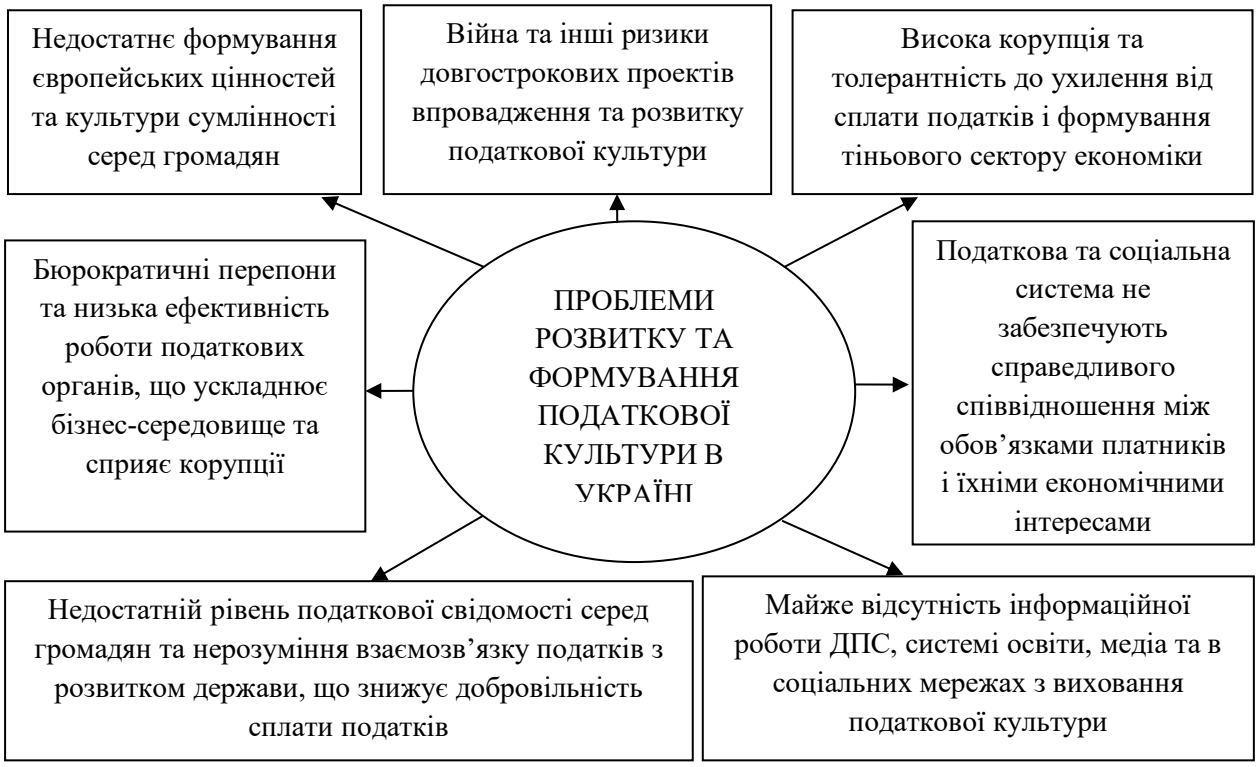

Рис. 1. Проблеми розвитку податкової свідомості та культури в Україні

Джерело: складено авторами на основі [1-10]

Проблеми, систематизовані на рис. 1, мають комплексний характер та взаємно підсилюють одна одну, формуючи середовище, в якому розвиток податкової свідомості та культури відбувається повільно й суперечливо. Їх детальніший аналіз дає змогу глибше зрозуміти природу наявних дисфункцій.

1. Війна та інші ризики довгострокових проєктів розвитку податкової культури. Повномасштабна війна суттєво змінила пріоритети державної політики, зосередивши основну увагу на забезпеченні обороноздатності та макрофінансової стабільності. У таких умовах довгострокові інституційні та освітні проєкти, спрямовані на формування податкової культури, відходять на другий план. Крім того, зростає рівень економічної невизначеності, скорочується ділова активність, що негативно впливає на мотивацію добровільної сплати податків.

2. Недостатнє формування європейських цінностей та культури сумлінності. Податкова культура безпосередньо пов'язана із загальною

культурою дотримання правил і поваги до закону. Неповне засвоєння принципів відповідальності, солідарності та верховенства права гальмує становлення внутрішньої мотивації платників виконувати свої фіскальні обов'язки. За відсутності сталої традиції правомірної поведінки податкова дисципліна часто має вимушений, а не свідомий характер.

3. Високий рівень корупції та толерантність до ухилення від оподаткування. Поширеність корупційних практик підриває довіру до податкових органів і держави загалом. Якщо в суспільстві існує толерантне ставлення до ухилення від сплати податків, формується негативна модель поведінки, за якої несумлінність сприймається як прийнятна стратегія економічної діяльності. Це сприяє розширенню тіньового сектору економіки та посиленню податкового навантаження на сумлінних платників.

4. Дисбаланс між податковими обов'язками та економічними інтересами платників. Недостатня узгодженість податкової та соціальної політики призводить до відчуття несправедливості у розподілі фіскального навантаження. Коли платники не бачать еквівалентності між сплаченими податками та отриманими суспільними благами, знижується рівень їх добровільної участі у фінансуванні державних функцій. Порушення принципу справедливості негативно впливає на легітимність податкової системи.

5. Недостатня інформаційно-просвітницька робота. Формування податкової культури потребує системної комунікації з боку держави. Обмежена присутність роз'яснювальної роботи у діяльності податкових органів, закладів освіти, медіа та соціальних мереж звужує можливості для підвищення обізнаності громадян щодо їх прав і обов'язків. Відсутність доступної та зрозумілої інформації ускладнює формування позитивного ставлення до податків.

6. Низький рівень податкової свідомості та нерозуміння ролі податків у розвитку держави. Частина громадян не усвідомлює прямого

зв'язку між сплатою податків і фінансуванням оборони, освіти, медицини, соціального захисту та інфраструктури. Такий розрив у сприйнятті знижує внутрішню мотивацію до добровільного виконання податкових зобов'язань і формує споживацьке ставлення до держави.

7. Бюрократичні перепони та низька ефективність роботи податкових органів. Складність процедур адміністрування, часті зміни законодавства, надмірна звітність і технічні труднощі створюють додаткові витрати для бізнесу. Це ускладнює підприємницьку діяльність, особливо для малих і середніх суб'єктів господарювання, та стимулює пошук альтернативних, у тому числі неформальних, способів ведення бізнесу. Неефективність адміністрування також формує підґрунтя для корупційних ризиків.

Таким чином, зазначені проблеми свідчать про необхідність комплексного підходу до розвитку податкової свідомості та культури, який поєднуватиме інституційні реформи, освітні заходи, комунікаційну політику та підвищення рівня справедливості й прозорості податкової системи.

Формування податкової культури є складним багаторівневим процесом, що передбачає використання різноманітних методів впливу залежно від суб'єктів податкових відносин. До таких методів належать інформаційно-просвітницька діяльність, навчання і виховання, реєстрація та облік, контроль і врегулювання спорів, виявлення правопорушень, оскарження, забезпечення виконання податкових зобов'язань і примусове стягнення. Реалізація зазначених інструментів знаходить відображення у податковій поведінці учасників податкового процесу, яка фіксується через відповідні моделі, стандарти, професійні кодекси та критерії оцінювання діяльності.

Механізм формування податкової культури доцільно розглядати як систему взаємодії фінансових інститутів, спрямовану на розвиток її ключових підсистем: формування податкової культури платників податків,

органів контролю та інших суб'єктів податкових відносин. Особливе значення має інституціоналізація податкової культури платника, оскільки саме вона забезпечує формування його ціннісних орієнтацій, очікувань і мотивацій до добровільного виконання податкового обов'язку. Водночас розвиток податкової культури органів контролю безпосередньо впливає на якість адміністрування та акумуляцію бюджетних ресурсів.

У країнах із усталеними демократичними традиціями податкова культура формується під впливом національних цінностей і суспільної довіри та фактично домінує над формальними нормами податкового законодавства. Натомість в Україні, де процеси інституційної трансформації ще тривають, саме нормативно-правова база та кодифіковані правила відіграють провідну роль у становленні практики податкової поведінки. Як зазначають В. Андрущенко та Т. Тучак, формування податкової системи України значною мірою відбувалося з урахуванням зарубіжного досвіду та напрацювань іноземних науковців, що зумовлює потребу подальшої імплементації європейських цінностей у податкову сферу [2].

Суттєвим чинником підвищення податкової культури є трансформація діяльності ДПС у напрямі сервісної моделі. Основними завданнями податкової служби мають бути не лише забезпечення стабільних бюджетних надходжень, а й підвищення якості обслуговування платників, створення сприятливих умов для виконання податкових зобов'язань, розвиток консультативних механізмів, забезпечення справедливості та прозорості оподаткування. Якість реалізації цих функцій безпосередньо впливає на податкову поведінку та рівень довіри до держави.

Важливим напрямом модернізації є цифровізація податкового адміністрування. Україна демонструє високі позиції у сфері електронного урядування: у 2024 році вона посіла 5-те місце серед 193 країн за показником Online Services Index та очолила рейтинг E-Participation Index

[11]. Такі результати свідчать про значний потенціал використання цифрових інструментів для формування прозорого та зручного податкового середовища, що позитивно впливає на податкову культуру та добровільність сплати податків.

Емпіричні дослідження підтверджують ефективність попереджувальних повідомлень про перевірки. Водночас сучасні підходи передбачають використання nudge-інтервенцій — ненав'язливих поведінкових стимулів [12].

Зокрема, застосування соціальних норм («більшість платників уже сплатили податки») продемонструвало суттєве підвищення рівня сплати у Гватемалі [13] та Великій Британії [14]. Метааналіз рандомізованих досліджень підтверджує помірну, але статистично значущу ефективність таких інструментів [15]. Натомість апеляції виключно до моральних чи патріотичних мотивів демонструють обмежений вплив на зниження ухилення, що свідчить про необхідність поєднання поведінкових і контрольних механізмів.

Процес гармонізації українського податкового законодавства з правом ЄС є масштабним і потребує імплементації значної кількості нормативних актів. За даними звітів Європейської комісії, Україна має певний рівень підготовки у сфері оподаткування, однак прогрес оцінюється як помірний [16]. Це актуалізує необхідність формування податкової культури як важливого інституційного підґрунтя євроінтеграційних процесів.

Для ефективного аналізу та наочності пропозицій щодо розвитку податкової культури в Україні доцільно представити їх у структурованому вигляді. На рис. 2 систематизовано ключові стратегічні напрями формування податкової культури, фактори впливу, інструменти їх реалізації та очікувані результати, що забезпечують підвищення добровільності сплати податків, зміцнення довіри до держави та розвиток партнерської моделі «держава – платник податків». Така візуалізація

дозволяє чітко відобразити взаємозв'язок між стратегічними ініціативами, інструментами впливу та синергетичним ефектом у сфері податкової культури.

Ефективна стратегія розвитку податкової культури повинна враховувати синергію впливу факторів мікро- та макрорівня, забезпечуючи одночасно адаптацію внутрішніх процесів платників і органів контролю до сучасних економічних, технологічних та соціальних умов на національному та глобальному рівнях.

Розглянута схема демонструє комплексний підхід до розвитку податкової культури в Україні в умовах європейської інтеграції. Центральний блок рисунка відображає основну мету – формування високого рівня податкової свідомості громадян та створення партнерської моделі «держава – платник податків».

Навколо центрального блоку виділені стратегічні напрями, які формують основу для впровадження ефективної податкової політики. Ідеологічно-ціннісний напрям спрямований на формування справедливої, передбачуваної та рівної податкової політики, що забезпечує довіру платників і підвищує добровільність сплати податків. Нормативно-правовий напрям передбачає спрощення, стабілізацію та гармонізацію податкового законодавства з нормами ЄС, що дозволяє створити прозорі та передбачувані правила гри для всіх учасників податкового процесу.

Інституційний напрям фокусується на комплексній реформі органів податкового контролю, підвищенні прозорості їх діяльності та забезпеченні персональної відповідальності працівників. Комплаєнс-напрям передбачає запровадження стратегії добровільного дотримання податкового законодавства, що формує культуру сумлінного виконання податкових зобов'язань серед громадян та бізнесу.

Рис. 2. Стратегічні напрями розвитку податкової культури в Україні в контексті європейської інтеграції

Джерело: складено авторами

Цифровий напрям включає подальшу цифровізацію адміністрування податків, що дозволяє знизити трансакційні витрати, підвищити оперативність і точність податкових процедур та сприяє зменшенню корупційних ризиків. Освітньо-комунікаційний напрям забезпечує розвиток податкової освіти, інформаційних кампаній та просвітницької діяльності, що формує у громадян свідоме ставлення до сплати податків.

Громадсько-контрольний напрям передбачає посилення прозорості та залучення громадськості до контролю за використанням бюджетних коштів, що підвищує відповідальність органів влади і формує довіру у суспільстві. Міжнародно-інтеграційний напрям забезпечує імплементацію європейських стандартів та використання кращих міжнародних практик у сфері податкового адміністрування, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни та інтеграції у світову економіку.

Узагальнюючий блок очікуваних результатів демонструє синергетичний ефект від реалізації всіх стратегічних напрямів. Серед ключових очікуваних результатів – підвищення добровільності сплати податків, зростання довіри до держави, зменшення тіньового сектору, зміцнення партнерської моделі «держава – платник податків» та підвищення інвестиційної привабливості країни. Таким чином, запропонована модель дозволяє системно поєднати стратегічні ініціативи, конкретні інструменти впливу та синергетичний ефект для ефективного розвитку податкової культури в Україні.

Отже, розвиток податкової культури в Україні в умовах європейської інтеграції має здійснюватися на засадах комплексності, системності та узгодженості стратегічних рішень. Формування високого рівня податкової свідомості неможливе без одночасного впливу на ідеологічні, нормативно-правові, інституційні, цифрові, освітні та міжнародно-інтеграційні компоненти податкової системи.

Запропонована модель розвитку податкової культури ґрунтується на поєднанні стратегічних напрямів, інструментів їх реалізації та очікуваних

результатів, що дозволяє забезпечити синергетичний ефект від реформування податкової сфери. Врахування факторів мікро- та макроекономічного рівня створює підґрунтя для формування адаптивної та стійкої податкової системи, здатної реагувати на внутрішні та зовнішні виклики.

Реалізація визначених напрямів сприятиме підвищенню добровільності сплати податків, зростанню довіри до державних інституцій, зменшенню масштабів тіньової економіки та зміцненню партнерської моделі взаємодії між державою і платниками податків. У стратегічній перспективі це забезпечить підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її інтеграцію до європейського економічного простору на основі прозорих, справедливих і стабільних податкових відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження обґрунтовано, що податкова культура є багатовимірним соціально-економічним явищем, яке формується під впливом інституційних, правових, економічних та ціннісних чинників і відіграє ключову роль у забезпеченні фіскальної стійкості держави в умовах європейської інтеграції.

Уточнено сутність податкової культури, яку запропоновано розглядати як систему цінностей, знань, норм поведінки та інституційних практик, що визначають свідоме, відповідальне й добровільне виконання податкових зобов'язань, а також рівень довіри та партнерської взаємодії між державою і суспільством у сфері оподаткування. Такий підхід дозволяє поєднати поведінковий, інституційний і нормативний аспекти досліджуваного явища та розглядати податкову культуру як індикатор зрілості податкової системи.

Систематизовано основні проблеми формування та розвитку податкової культури в Україні, які стримують формування партнерської

моделі взаємодії «держава – платник податків» та знижує рівень добровільного виконання податкових зобов'язань.

Обґрунтовано, що подолання виявлених проблем потребує комплексної реалізації стратегічних напрямів розвитку податкової культури. Запропонована структурна модель забезпечує синергетичний ефект та створює передумови для підвищення добровільності сплати податків, зростання довіри до держави, зменшення масштабів тіньової економіки й посилення інвестиційної привабливості України.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов'язати з розробкою методики кількісного оцінювання рівня податкової культури, формуванням системи релевантних індикаторів її вимірювання, емпіричним аналізом впливу комплаєнс-стратегій на податкову поведінку, а також дослідженням взаємозв'язку між рівнем податкової культури, економічною безпекою та довгостроковою конкурентоспроможністю держави в умовах європейської інтеграції.

Література

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): [монографія] / В. Л. Андрущенко; Т. В. Тучак. К.: Алерта, 2013. 384 с.

2. Андрущенко В.Л. Імплементація Європейських цінностей та технологій оподаткування в Україні: Монографія / В.Л. Андрущенко, Т.В.Т учак, Я.О. Ізмайлов та ін. Ірпінь: УДФСУ, 2020. 326 с.

3. Башинський І. А. Механізми реалізації державної політики щодо формування податкової культури в Україні: дис. … канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Миколаїв: Чорномор. нац. ун-т ім. Петра Могили, 2024. 229 с.

4. Iefymenko T. Anti-crisis fiscal adjustment under the conditions of martial law and post-war recovery in Ukraine. *Public Governance, Administration and Finances Law Review*. 2022. Vol. 7, No. 1. P. 21–37. DOI: https://doi.org/10.53116/pgaflr.2022.1.2

5. Іванишина О.С. Морально-етичні аспекти взаємовідносин платників податків та контролюючих органів: досвід країн ЄС. *Український економічний часопис*. 2024. (4). С. 40-44. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2024-4-8

6. Koumpias A., Leonardo G. Trust in government institutions and tax morale. *FinanzArchiv*. 2021. Vol. 77, No. 2. P. 117–140. URL: https://www.researchgate.net/publication/354175769_Trust_in_Government_Institutions_and_Tax_Morale (дата звернення: 10.02.2026).

7. Лекарь С.І. Вплив громадської думки на політику держави в сфері оподаткування. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2021. Вип. 1. С. 141-155. DOI: 10.33244/2617-5940.1.2021.141-155

8. Nerre B. The Concept of Tax Culture. URL: www.chinataxedu.net/Article/UploadFiles/200442017129616.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

9. Прокопенко І.А. Податкова культура та її вплив на підвищення рівня податкових надходжень. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. № 4. 2023. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-4-8820

10. Трещов М. Податкова культура крізь призму європейських цінностей та стандартів публічного адміністрування. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2026. № 19. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2026-19-02-02.

11. United Nations. (2024). *Ukraine Country Profile – E-Government Knowledgebase*. UN Department of Economic and Social Affairs. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/187-Ukraine

12. Alm J., Burgstaller L., Domi A., März A., Kasper M. Nudges, Boosts, and Sludge: Using New Behavioral Approaches to Improve Tax Compliance. *Economies*. 2023. 11(9). DOI: https://doi.org/10.3390/economies11090223

13. Kettle S., Hernández M., Ruda S., Sanders M. *Behavioral Interventions in Tax Compliance: Evidence from Guatemala*. World Bank Policy Research Working Paper No. 7690. Washington, DC: World Bank, 2016, June 15. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/479561467989537366/behavioral-interventions-in-tax-compliance-evidence-from-guatemala (дата звернення: 10.02.2026).

14. Hallsworth M., John A., Metcalfe R. D., Vlaev I. The behavioralist as tax collector : using natural field experiments to enhance tax compliance. *Journal of Public Economics*. 2017. 148. P. 14-31. DOI:10.1016/j.jpubeco.2017.02.003 ISSN 0047-2727

15. Antinyan A., Asatryan Z., Nudging for Tax Compliance: A Meta-Analysis. *The Economic Journal*. May 2025. Vol. 135, Is. 668. P. 1033–1068. DOI: https://doi.org/10.1093/ej/ueae088

16. Commission Staff Working Document/Ukraine 2024 Report/Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions/2024 Communication on EU enlargement policy. URL: https://www.parlament.gv.at/gegenstand/XXVIII/EU/963 (дата звернення: 10.02.2026).

References

1. Andrushchenko, V.L., Tuchak, T.V. (2013). Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannia (zakhidna tradytsiia) [Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (Western tradition)]. Kyiv: Alerta, 384 p. [in Ukrainian].

2. Andrushchenko, V.L., Tuchak, T.V., Izmailov, Ya.O. et al. (2020). Implementatsiia yevropeiskykh tsinnostei ta tekhnolohii opodatkuvannia v Ukraini [Implementation of European values and taxation technologies in Ukraine]. Irpin: UDFSU, 326 p. [in Ukrainian].

3. Bashynskyi, I.A. (2024). Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi polityky shchodo formuvannia podatkovoi kultury v Ukraini [Mechanisms for implementing state policy on the formation of tax culture in Ukraine]: PhD thesis in Public Administration: 25.00.02. Mykolaiv, 229 p. [in Ukrainian].

4. Iefymenko, T. (2022). Anti-crisis fiscal adjustment under the conditions of martial law and post-war recovery in Ukraine. *Public Governance, Administration and Finances Law Review*, 7(1), Pp. 21–37. https://doi.org/10.53116/pgaflr.2022.1.2

5. Ivanyshyna, O.S. (2024). Moralno-etychni aspekty vzaiemovidnosyn platnykiv podatkiv ta kontroliuiuchykh orhaniv: dosvid krain YeS [Moral and ethical aspects of relations between taxpayers and controlling authorities: EU experience]. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys*, № 4, Pp. 40–44. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2024-4-8 [in Ukrainian].

6. Koumpias, A., Leonardo, G. (2021). Trust in government institutions and tax morale. *FinanzArchiv*, 77(2), Pp. 117–140.

7. Lekar, S.I. (2021). Vplyv hromadskoi dumky na polityku derzhavy v sferi opodatkuvannia [Influence of public opinion on state policy in the field of taxation]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy*, № 1, Pp. 141–155. https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2021.141-155 [in Ukrainian].

8. Nerre, B. The Concept of Tax Culture. URL: http://www.chinataxedu.net/Article/UploadFiles/200442017129616.pdf

9. Prokopenko, I.A. (2023). Podatkova kultura ta yii vplyv na pidvyshchennia rivnia podatkovykh nadkhodzhen [Tax culture and its impact on increasing tax revenues]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriia: Ekonomichni nauky*, № 4. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-4-8820 [in Ukrainian].

10. Treshchov, M. (2026). Podatkova kultura kriz pryzmu yevropeiskykh tsinnostei ta standartiv publichnoho administruvannia [Tax culture through the prism of European values and standards of public administration]. *Problemy*

suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia, № 19. https://doi.org/10.54929/2786-5746-2026-19-02-02 [in Ukrainian].

11. United Nations (2024). Ukraine Country Profile – E-Government Knowledgebase. UN Department of Economic and Social Affairs. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/187-Ukraine

12. Alm, J., Burgstaller, L., Domi, A., März, A., Kasper, M. (2023). Nudges, boosts, and sludge: using new behavioral approaches to improve tax compliance. *Economies*, 11(9). https://doi.org/10.3390/economies11090223

13. Kettle, S., Hernández, M., Ruda, S., Sanders, M. (2016). Behavioral interventions in tax compliance: evidence from Guatemala. *World Bank Policy Research Working Paper* No. 7690. Washington, DC: World Bank. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/479561467989537366/behavioral-interventions-in-tax-compliance-evidence-from-guatemala

14. Hallsworth, M., John, A., Metcalfe, R.D., Vlaev, I. (2017). The behavioralist as tax collector: using natural field experiments to enhance tax compliance. *Journal of Public Economics*, 148, Pp. 14–31. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2017.02.003

15. Antinyan, A., Asatryan, Z. (2025). Nudging for tax compliance: a meta-analysis. *The Economic Journal*, 135(668), Pp. 1033–1068. https://doi.org/10.1093/ej/ueae088

16. European Commission (2024). Commission Staff Working Document: Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication on EU enlargement policy. URL: https://www.parlament.gv.at/gegenstand/XXVIII/EU/963